



dr hab. Tomasz Basiuk

Recenzja dorobku dra Roberta Kuska w postępowaniu habilitacyjnym

Pan dr Robert Kusek przedstawił osiągnięcie naukowe w rozumieniu Ustawy zatytułowane „Pamiętnik pisarza jako gatunek literatury dokumentu osobistego (życiopisania) w kontekście zwrotu auto/biograficznego we współczesnym pisarstwie angielskojęzycznym”. Składa się nań monografia „Through the Looking Glass: Writers’ Memoirs at the Turn of the 21st Century” (Kraków: WUJ, 2017), cztery artykuły opublikowane w czasopismach z listy B lub C i/lub znajdujących się w bazie ERIH+ : „Brno Studies in English”, *Studia Anglica Posnaniensia*”, „Prague Journal of English Studies”, „Przegląd Kulturoznawczy”, a także rozdział w zbiorowej monografii pod redakcją Mirosławy Buchholtz.

Monografia „Through the Looking Glass” jest bardzo udaną próbą uchwycenia fenomenu życiopisania uprawianego przez współczesnych autorów piszących w języku angielskim. Na podstawie licznych przykładów dr Kusek pokazuje skalę zjawiska, jakim jest „literatura dokumentu osobistego”—zamieszcza nawet obszerną tablicę własnego autorstwa, wymieniając ważniejsze przykłady życiopisania ostatniego ćwierćwiecza (ss. 17-21)—i omawia kluczową dla tego zjawiska kwestię mieszania gatunków, a także zamazywania (albo unieważniania) granicy między fikcją literacką a literaturą faktu.

Życiopisanie obejmuje szereg gatunków, podgatunków, a nawet transgatunków („transgendered nature of memoir”—s. 55). Dr Kusek przywołuje słowa Julie Rak i Nancy K. Miller o przełamywaniu zwyczajowych rozgraniczeń ułatwiających zdefiniowanie gatunku, zwłaszcza pomiędzy tym, co publiczne i tym, co prywatne, a także między tym, co w kulturze bywa uznawane za męskie lub kobiece. Zakwestionowanie tych rozgraniczeń pomaga wyjaśnić odejście od terminu autobiografia, ponieważ autobiografia tradycyjnie skupia się na publicznych dokonaniach autora. Dr Kusek wskazuje na zawężający sens terminu autobiografia, odróżniając go zwłaszcza od terminu pamiętnik.

Odmianą życiopisania jest powieść autobiograficzna. Przywołana zostaje powieść Edmunda White’a „Zuch” („A Boy’s Own Story” w przekładzie Jerzego Jarniewicza), która w dużej mierze

odzwierciedla rzeczywiste doświadczenie autora jako dorastającego chłopaka o orientacji homoseksualnej, co potwierdzają opublikowane później pamiętniki White'a dotyczące tych samych zdarzeń. Dr Kusek przywołuje jego wyjaśnienie, że w roku wydania powieści (1982) nie było jeszcze zwyczaju publikowania autobiografii o charakterze prywatnych wspomnień. Ta anegdota wskazuje, dlaczego dr Kusek skupia się na ostatnim ćwierćwieczu, kiedy to nastąpił prawdziwy wysyp tekstów pamiętnikarskich.

Pozostając przez chwilę przy życiopisanu White'a, wskazywał on w wywiadach na pewne różnice pomiędzy treścią „Zucha” a własnym empirycznym doświadczeniem, dotyczące na przykład częstotliwości kontaktów seksualnych. White łagodził niektóre fakty po to, by dostosować obraz powieściowego bohatera do stosunkowo konserwatywnych oczekiwań czytelnika. Tego rodzaju ufikcyjnienie nie łamie reguł życiopisania, tolerujących pewne ufikcyjnienie rzeczywistego doświadczenia. Dr Kusek przywołuje termin syleptyczne „ja” Ryszarda Nycza, gdzie „ja” jest jednocześnie empiryczne i tekstowe, rzeczywiste i fikcyjne (s. 67). Życiopisanie obejmuje więc nie tylko pamiętnik, lecz także powieść autobiograficzną i inne podgatunki. Poza tym pojęcie życiopisania zakłada odejście od rozumienia autobiografii jako paktu między autorem a czytelnikiem, to jest od zaproponowanej przez Philippe'a Lejeune'a koncepcji autobiografizmu.

Życiopisanie jest często fragmentaryczne (ma charakter wybiórczych wspomnień) i jako takie odbiega od typowej dla autobiografii ambicji uspoźnienia i wzmocnienia narracyjnej tożsamości autora/narratora/bohatera – by posłużyć się Genette'owską triadą, do której odwołuje się dr Kusek. W tym miejscu pozwolę sobie odnotować, że w swojej monografii dr Kusek nie wspomina o klasycznym eseju Paula de Mana „Autobiography as De-Facement”, polemizującego z koncepcją paktu autobiograficznego – poststrukturalistyczny krytyk dowodzi, że autobiografia oparta jest na prozopopei, a więc na fikcji (to jest: iluzji) głosu. To pominięcie zastanawia: wydaje się, że odrzuciwszy kategorię autobiografii jako zbyt wąską dr Kusek postanowił do niej nie wracać. A jednak rozumienie autobiografii jako pisania opartego na prozopopei, co obejmuje uznanie zabiegów typowych dla fabularyzacji, wydaje się współgrać z pojęciem życiopisania i z Genettowską triadą, którą dr Kusek się posługuje. Ponadto sam termin maska (prosopon) także przywodzi na myśl niektóre rozważania pomieszczone w monografii „Through the Looking Glass”, między innymi bardzo zręczną końcową myśl, że w życiopisanu chodzi nie o Narcyza i narcyzm, lecz o Alicję „po drugiej stronie lustra”, gdzie sama Alicja ulega zastanawiającym transformacjom. W końcu jednak pominięcie de Mana nie stanowi poważnego zarzutu i jest może nawet zarzutem niepoważnym, jedynie wskazującym na szeroki teoretyczny zakres poruszanych w książce zagadnień literaturoznawczych.

Doskonale przeprowadzona została część taksonomiczna, w której dr Kusek, w sposób zamierzenie selektywny, niemniej imponująco szeroki, przedstawia „transgeniczność” życiopisania – jego transgatunkowy charakter. Zaproponowana taksonomia uzupełnia zaprezentowane w pierwszej kolejności podejście strukturalistyczne o analizę tematyczną, zgodnie z poglądem dra Kuska, że definicja życiopisania jest możliwa na styku analizy gatunkowej i tematycznej. Omówione zostają wybrane „mikrogatunki” życiopisania, krótko przedstawione na przykładach. Te mikrogatunki to pamiętniki z dzieciństwa, z okresu dorastania i wieku starczego, wspomnienia o charakterze wybiórczym lub fragmentarycznym (*souvenir*), patriografie i matriografie (czyli pamiętniki filialne), pamiętniki rodzicielskie, pamiętniki osób trzecich (*autrememoir*), pamiętniki poświęcone zwierzętom domowym, (auto)patografie dotyczące choroby, (auto)tanatografie o charakterze elegijnym, pamiętniki z podróży, pamiętniki-periegetyki dotyczące konkretnych miejsc, narracje ekfrastyczne, to jest pamiętniki poświęcone przedmiotom, a także bibliomemuary, to jest pamiętniki poświęcone lekturom. Ta próba taksonomizacji nie wyczerpuje oczywiście wszystkich możliwości życiopisania. W monografii pojawiają się zresztą inne kategorie opisujące strategie pisarskie, np. skryptoterapia (s. 98), co wskazuje na skomplikowane pole dyskursywne, jakim jest życiopisanie, a także na jego poststrukturalistyczny, raczej niż strukturalistyczny charakter. (Dr Kusek posługuje się między innymi terminem „palimpsestowy”).

Druga część monografii poświęcona jest szerszemu omówieniu pięciu wybranych utworów. Pierwszy z nich to pamiętnik „*In the Blood. A Memoir of My Childhood*” Andrew Motiona, stanowiący próbę całościowego opisu dzieciństwa autora. „*Aftermath: On Marriage and Separation*” Rachel Cusk to jeden z szeregu pamiętników jej autorstwa, składających się na fragmentaryczną „sumę”, przy czym tytułowy *aftermath* oznacza komplikację będącą skutkiem wcześniejszego, dramatycznego wydarzenia i sugeruje „pośmiertną” dogrywkę. „*Giving Up the Ghost: A Memoir*” autorstwa Hilary Manter jest przykładem autopatografii, pamiętnika skupionego na doświadczeniu choroby. „*Levels of Life*” Juliusa Barnes’a to przykład tanatografii, poświęconej pracy żałoby. Utworowi „*Summertime: Scenes from a Provincial Life*” autorstwa J.M. Coetzee’go, pisarza szczególnie często omawianego przez dra Kuska, poświęcony jest ostatni rozdział monografii, zatytułowany „*Life After Life*”, co można rozumieć jako nawiązanie do tytułu pamiętnika Cusk. Gatunkowo jest bliski wspomnianemu „*Zuchowi*” White’a ze względu na ufikcyjnienie osobistego doświadczenia autora. Dr Kusek omawia „*Summertime*” również jako rozprawę z metaforycznym ojcem projektu życiopisania Coetzee’go, jakim jest Roland Barthes. Przywołane zostają między innymi słowa Susan Sontag określające Barthesa jako postać paradoksalną, zachowującą intymność w sytuacjach z zasady publicznych, takich jak wywiad telewizyjny. Ten paradoksalny status filozofa jest zarazem figurą życiopisania jako takiego.

Pięć krótszych tekstów wliczonych przed dra Kuska to zasadniczego „osiągnięcia” naukowego stanowi czytelną kontynuację monografii (ewentualnie preludium do niej), ponieważ są to omówienia kolejnych przykładów życiopisania. „Blue Nights” Joan Didion to jednocześnie tanatografia poświęcona zmarłym członkom rodziny (mężowi, dziecku) i „autotanatografia”, ponieważ autorka mierzy się z natrętnie powracającą myślą o własnej śmierci. „Quite a Good Time To Be Born: 1935-1975” Davida Lodge’a to autobiografia, którą dr Kusek wykorzystuje do postawienia pytań o gatunek, które rozwinie później w monografii. „Dotter of Her Father’s Eyes” Mary M. Talbot i Bryana Talbota to przykład transgatunkowości życiopisania tak ze względu na medium— (auto)biograficzny commix (termin Arta Spiegelmana)—jak i skupienie się na postaci historycznej: Lucii, córce Jamesa Joyce’a. Dwa pozostałe teksty zostały napisane po polsku. Jeden z nich poświęcony jest opowiadaniom Alice Munro i dotyczy gatunkowej hybrydowości, a zwłaszcza relacji między dokumentem a fikcją, czego swoistą metaforą staje się porównanie pisarstwa Munro do malarstwa Edwarda Hoppera, określanego czasem jako hiperrealizm. Ostatni dotyczy pamięci i postpamięci w narracjach (auto)biograficznych odnoszących się do pierwszej wojny światowej, skupiając się przy tym na utworach Christophera Isherwooda i Doris Lessing. Tekst ten, najwcześniejszy z wchodzących w skład „osiągnięcia”, zaznacza początek zainteresowania dra Kuska zagadnieniem życiopisania (którego wówczas jeszcze tak nie nazywał). Całość tego wyboru doskonale ilustruje imponującą drogę naukową, jaką autor projektu odbył w ciągu zaledwie kilku lat.

Do oceny przedstawiono także eseje nie stanowiące „osiągnięcia” w rozumieniu ustawy. „Provincial Yet Major?: Damon Galgut’s *Arctic Summer* and the Transformation of Biographical Fiction” dotyczy biograficznej powieści poświęconej E.M. Forsterowi, która jest pretekstem do omówienia transnarodowego aspektu życiopisania i postawienia pytania o to, czy (prowincjonalna) literatura południowoafrykańska może zostać uznaną za wielką literaturę. Pytanie to wybrzmiewa niejako w opozycji do Gillesa Deleuze’a i Felixa Guattariego oraz ich koncepcji *littérature mineure*. „Between Friends? Here and Now, Or An ‘Epistolary Dialogue’ Between J.M. Coetzee and Paul Auster” dotyczy korespondencji między pisarzami, którą dr Kusek porównuje do listów wymienionych przez Goethego i Schillera, opisanych między innymi przez Marka Siemka, wskazując przy okazji na autobiograficzne motywy w twórczości powieściowej Austera. „Thirty Years After... *The Childhood of Jesus* by J.M. Coetzee” omawia powieść o wymyślonym państwie i stanowi uzupełnienie dość licznych analiz poświęconych Coetzeemu autorstwa dra Kuska. „An Unlikely Pair: Berlinde der Bruyckere and J.M. Coetzee” (współautorstwo z Wojciechem Szymańskim) poświęcony jest współpracy artystki i pisarza, zwłaszcza podczas Biennale Weneckiego w 2013, stawiając pytanie o autorską rolę kuratora. „Human, all too human, beyond human: animals and late style” (współautorstwo z Wojciechem Szymańskim) odwołuje się do pojęcia „stylu późnego”, między innymi przez nawiązanie do Edwarda

Saida, by przyjrzeć się utworom Doris Lessing i Davida Hockneya poświęconym zwierzętom. „Umarł im. Żałoba i autobiografia w *Norze Webster Colma Tóibína*” przedstawia irlandzkiego autora obsadzonego w roli Ortestesa, którego doświadczenie utraty zmienia w kłamcę, stanowiącego figurę pisarza, który jednocześnie obnaża się i skrywa autobiograficzne wątki powieści. „Colm Tóibín: ‘Wrestling’ with the Master” odwołuje się do teorii wpływów Harolda Blooma, by przedstawić relację łączącą Irlandczyka z Henrym Jamesem; dr Kusek postuluje również podobieństwo między pisarzami odnoszące się do „formy życia” (koncepcja Marthy C. Nussbaum). „Il veleno di Auschwitz”. Literacki wizerunek Krakowa w prozie angielskojęzycznej XX i XXI wieku” wychodzi od cytatu zaczerpniętego od Primo Leviego, by omówić wizerunek Krakowa jako miasta znajdującego się w sąsiedztwie obozu Auschwitz w utworach Williama Styrona, Thomasa Kenneally’ego, Ewy Hoffman, Martina Amisa, Colma Tóibína, a także G.K. Chestertona, który odwiedził Kraków w 1927 roku, a w wydanej w 1936 roku autobiografii relację z tego pobytu kończy „w sposób, który w kontekście późniejszych wydarzeń trudno nazwać inaczej niż złowróżbnym” (281), to jest wspomnieniem rozmowy z Romanem Dmowskim, opowiadającym o zamordowaniu Jezusa Chrystusa przez Żydów jako wydarzeniu leżącym u początków chrześcijaństwa. Niektóre z tych esejów zapowiadają lub rozwijają zainteresowanie dra Kuska życiopisaniem. Pojawiają się tu również motywy, które szczególnie go interesują, między innymi dialogowanie twórców, pytania o wpływ (w sensie Bloomowskim), a także relacja między ludźmi a ich udomowionymi zwierzętami.

Dr Kusek jest także autorem innych publikacji, nie będących przedmiotem oceny w postępowaniu habilitacyjnym, między innymi wcześniejszej monografii. Ponadto kierował kilkoma projektami badawczymi, wygłosił liczne referaty na konferencjach zagranicznych i krajowych, a także wykładał gościnne na uczelniach w Wielkiej Brytanii, w Stanach Zjednoczonych Ameryki, w Hiszpanii i we Włoszech. Jest członkiem kilku międzynarodowych towarzystw naukowych. Zorganizował szereg konferencji naukowych i zredagował dziesięć monografii zbiorowych. Prowadzi szeroką działalność popularyzatorską, publikując książki i artykuły w czasopiśmie, w tym także jako pracownik Międzynarodowego Centrum Kultury, gdzie pełni funkcję polskiego koordynatora Śródziemnomorskiej Fundacji Dialogu Kultur im. Anny Lindh. Jako nauczyciel akademicki wypromował trzech magistrantów i parudziesięciu licencjatów. Jest promotorem pomocniczym dwojga doktorantów. Był członkiem ciał kolegialnych na Uniwersytecie Jagiellońskim. Rektor UJ dwukrotnie wyróżnił go nagrodą.

Nie mam żadnej wątpliwości, że pan dr Robert Kusek z powodzeniem spełnia wymogi stawiane zwykle habilitantom. Uważam go za wybijającego się anglistę, w pełni zasługującego na awans na swojej konsekwentnie realizowanej drodze naukowej. Z pełnym przekonaniem

rekomenduję przyjęcie przedstawionego dorobku i wnioskuję o dopuszczenie dra Kuska do dalszego etapu postępowania habilitacyjnego.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Tomasz Bartłomiej". The signature is fluid and cursive, with a long horizontal stroke extending to the right.

Warszawa, 2 marca 2018